

Hans Andersson & Jes Wienberg (red.): *Medeltiden och arkeologin. Mer än sex decennier*. Lund Studies in Historical Archaeology 14. Lund 2011. 112 s. ISBN 978-91-89578-44-9.

ANMELDELSE VED PETTER B. MOLAUG

Universitetet i Lund har vært en foregangsinstitusjon i Norden når det gjelder middelalderarkeologi. I 2012 har det vært drevet fast undervisning i Lund i denne fagdisiplinen i 50 år – til å begynne med bare til licenciatgraden. Den første læreplanen i middelalderarkeologi ble utformet i 1962. Et 50 års-jubileum kunne klart vært bakgrunn for å utgi en fagbok om temaet. Når boken “Medeltiden och arkeologin” ble utgitt alt i 2011, skyldes det imidlertid en annen markering, nemlig feiringen av professor Erik Cinthios 90 års dag. I den anledning ble det holdt et seminar i Lund 25.februar 2011, og innleggene på dette er blitt bearbeidet og samlet i denne lille boken. Erik Cinthio var den som bygde opp faget ved Lunds universitet. Han var den første som drev fast undervisning i middelalderarkeologi i Lund. Fra 1957 var han docent i “konsthistoria med medeltidsarkeologi”, fra 1969 professor. Men først i 1985 ble professoratet omgjort til et ordinært professorat, ikke knyttet til Cinthio som person.

Lund har vært et kraftsentrum for middelalderarkeologi i Norden med studenter fra andre Nordiske land. Tidsskriftet META spilte i mange år en viktig rolle i diskusjonen om fagets innhold og retning. Dessverre måtte det slutte i 2006. Det er fortsatt savnet. Det har kommet viktige doktorgradsavhandlinger og bøker av enkeltpersoner tilknyttet institusjonen i Lund og også kommet ut flere viktige bøker med mange forfattere. Her kan særlig nevnes “Triangulering. Historisk arkeologi vidgar fälten” fra 2009. I 2005 skiftet faget navn, fra “medeltidsarkeologi” til “historisk arkeologi”. Dette må sees på bakgrunn av utvidelsen av grensene både i tid og rom for hva som er blitt regnet som interessant å utforske med arkeologiske metoder. Et tidlig innlegg i denne debatten er Anders Andréns bok fra 1997 “Mellan ting och text” der han diskuterer forholdet mellom bruken av skriftlige kilder og fysiske levninger uten tekst i forskningen, ikke bare på skandinavisk middelalder, men også på samfunn med skriftspråk langt bakover i tid og i andre verdensdeler.

Nettopp avgrensninger og inndelinger av arkeologisk virksomhet i temaer er et av de sentrale emnene i Medeltiden och arkeologin. Den etter hvert klassiske inndelingen av emnet middelalderarkeologi i byarkeologi (sv. stadsarkeologi), kirke-

arkeologi, borgarkeologi og landsbygdsarkeologi (sv. byarkeologi) kan lett sammenlignes med de middelalderske stendene, knyttet til byer (städer), kirker, borger og landsbygden (Andrén 1997:41). Det er ikke lett å komme bort fra denne inndelingen, selv i forskning som prøver å være grenseoverskridende og inkluderende, slik som det påpekes av Emma Bentz i artikkelen “Ämnet medeltidsarkeologi” den første av de fire artiklene som utgjør bokens hoveddel. Disse artiklene tar for seg fire sider ved institusjonen i Lund, foruten Bentz sin artikkel en om kirkearkeologien av Ing-Marie Nilsson, en om byarkeologi (stadsarkeologi)/urbanitetsarkeologi av Joakim Thomasson og en om arkeologi på landsbygda av Katalin Schmidt Sabo. Alle artikkelforfatterne har avlagt doktorgradseksamen i Lund i løpet av de seneste årene. For øvrig består boken av en innledning av Hans Andersson, professor – nå emeritus – ved Institutionen för medeltidsarkeologi og Jes Wienberg, professor og nåværende faglig leder for faget historisk arkeologi ved Lunds universitet. I boken er det også en ajourført bibliografi over Eric Cinthios publikasjoner.

Bentz beskriver kort historien til faget middelalderarkeologi i Lund. Det handler i den første delen om oppbyggingen av faget som særlig gjaldt institusjonalisering, kombinert med det faglige innholdet i et bredt spekter som Eric Cinthio stod i spissen for. I den andre delen av artikkelen er avgrensning av faget det sentrale. Viljen til å være grenseløs fremheves. For Eric Cinthio gjaldt det særlig at det ikke skulle være noen avgrensning oppover i tid. Skiftet av navn for faget, fra medeltidsarkeologi til historisk arkeologi illustrerer hvordan denne tendensen er blitt styrket. Bentz trekker meget riktig ved siden av Eric Cinthio frem Richard Holmbergs innsats med hans avhandling fra 1977 om den sosioøkonomiske utviklingen i Øresundområdet i tiden 800 til 1600 (Holmberg 1977). Men også utvidelse av geografiske områder for undersøkelsene er en viktig tendens. Boken “Triangulering” fra 2009 er et godt eksempel på dette. Bentz minner om det vanlige uttrykket i dag, “i en globalisert verden” som et bakteppe for oppfatningen av grenser som noe negativt og bakstreversk og som hinder for ny kunnskap. Endelig trekkes det frem at forskning basert på samfunnsforhold, både dagens og tidligere tiders, er blitt viktig. Bentz bruker kategorisering av temaer for oppgaver (C, D og CD-uppsatser) fra perioden 1976–2010 som basis for å trekke slutninger om endringer og tendenser. Hun foretrekker dette fremfor doktorgradsavhandlinger for å få et større utvalg som bedre kan brukes statistisk. I alt er det 315 slike oppgaver. Hun deler opp perioden i to, 1976–2004 og 2005–2010, med utgangspunkt å undersøke om navneendringen til Historisk arkeologi avspeiler seg i temavalgene. Dette viser seg ikke å være tilfelle. Generelt viser utslagene seg å være små eller fraværende. Riktignok er tallet på oppgaver i den seneste perioden meget lavere enn for den første, bare 57 mot 258, men dette kunne jo utlignes med

bruk av prosentregning. Bentz avstår imidlertid fra dette pga det lave antallet i den seneste perioden og nøyer seg med noen mer tentative betraktninger. Av temaene har kirkearkeologi holdt seg som det mest tallrike, temaene by (stad) og borg har vært godt representert gjennom begge periodene. Bygningsarkeologi er mindre vanlig, men også denne holder seg gjennom begge periodene. Det er to områder hvor det er klare tendenser over tid. Det ene er gjenstandsstudier. Slike har gått klart nedover i antall, og gjenstandskategorier som keramikk og håndverk mangler etter hvert helt som overordnet tema. Det andre er arkeologi i samfunnet, som viser en klart økende tendens fra rundt 2005. En tendens som Bentz ikke kommenterer er bortfallet av oppgaver som handler om andre nordiske land enn Sverige og Danmark. Dette faller sammen med at Lund ikke lenger er lærestedet der man må studere hvis man skal spesialisere seg i middelalderarkeologi. Emnet er blitt integrert i arkeologiundervisningen ved en rekke universiteter i Norden. Om det er blitt mere eller bedre middelalderarkeologi av dette, er et spørsmål som ikke skal forfølges her.

Artikkelen om kirkearkeologien går langt tilbake i tid og setter temaet inn i en videre historisk samfunns-sammenheng. Når det gjelder utforskningen av kirkene, peker Nilsson riktig på overgangen fra et ofte rent kunsthistorisk faglig utgangspunkt til en blanding av dette og av samfunnshistorie og arkeologi. Kirkearkeologien var fra slutten av 1970-tallet til 1990-tallet først og fremst et middel til å belyse forskjellige aspekter ved middelaldersamfunnet, f.eks. som deler av "maktens landskap". Nilsson finner i det siste tiåret en tendens til også å betrakte kirkene som religiøse monumenter, noe hennes egen avhandling er et godt eksempel på (Nilsson 2009). Hun påpeker at det inntil nylig f.eks. var ganske uvanlig for arkeologer å samarbeide faglig om kirketemaer med teologer.

Nilsson utfordrer kirkearkeologien til særlig å gå inn i undersøkelser av etter-reformatoriske kirker, et tema hvor hun mener at kunsthistoriefaget alt for lenge har hatt nærmest enerett. Stående kirker er spennende fordi de fortsatt er i bruk. Her ser Nilsson en mulighet for forskning og en utfordring. Ganske riktig understreker hun at det fremste kildematerialet for arkeologer er de materielle levningene. Allikevel vil hun også ha inn de immaterielle aspektene, noe som jo er helt i tråd med tendenser i arkeologisk forskning på forhistoriske perioder tilbake til steinalder. Men avslutningsvis blir hun noe betenkt på bakgrunn av Sverige som et av verdens mest sekulariserte land. Da kan det være vanskeligere å argumentere for vektlegging av de religiøse sidene, skinner det igjennom.

Joakim Thomasson fokuserer først og fremst på byarkeologien (stadsarkeologien) i en postmoderne og postprosessuell tid, etter at også han har tatt et sveip over den tidligere historien. Ikke minst viser han til den store betydningen som byarkeologien

hadde for utviklingen av den gravende arkeologien ved institusjonen i Lund. Han peker på profesjonaliseringen og på utviklingen av en spesifikk rapporteringsform og på betydningen av prosessorientering, systemteori, positivisme og naturvitenskaplige forskningsidealer. Forskningen skulle foregå på universitetene. Og sentralt her var ifølge Thomasson relasjonsanalyser som hadde til formål å knytte sammen empiriske observasjoner på et lavt teoretisk nivå med samfunnsteorier på høyt nivå, gjerne knyttet til historiefaget. I den postmoderne ekskursen trekker han frem Pierre Bordieus, Anthony Giddens og også Bjørnar Olsen. Handlingene relateres til strukturene og strukturene til handlingene. For arkeologien vil tingene ha en dobbelt betydning, både den som hviler på samfunnets og de materielle forutsetningene for handlingen som resulterte i tingene, og på den bevisste handlingen. "Byen (staden) er død", uttalte Axel Christophersen (Christophersen 2000). Thomasson viderefører kritikken mot den store vekten på byenes bebyggelseslevninger, monumenter og institusjonelle topografi. At problemstillingene i stor grad er definert av historikere blir også fremført som et problem. Thomasson ser en endring i måten man tilnærmer seg kulturlagene i middelalderbyene (og andre steder) på. Den er dels knyttet til målsetninger om å vinne mer ny kunnskap, bl.a. gjennom å sette opp problemstillinger forut for undersøkelsene, dels ved å anvende en annen dokumentasjonsmetode, nemlig kontekstrelaterte lag som avspeiler datidige hendelser. Å søke slik kunnskap er selvsagt ikke nytt i det hele tatt. Men byarkeologien som en ny disiplin på 1960- og 70-tallet var svært opptatt av å lage et empirisk grunnlag. Og som Thomasson er inne på, er ikke det sistnevnte, en dokumentasjonsmetode med vekt på det enkelte lag heller noe nytt på 1990-tallet. Single context ble innført fra England i norsk byarkeologi, nærmere bestemt i Trondheim alt i 1971. Og lenge før det ble det gravd i stratigrafiske lag og lagene ble beskrevet enkeltvis av Asbjørn Herteig ved Bryggen-gravningene i Bergen. Denne fremgangsmåten har trygt sin rot i den prosessuelle arkeologien. Men bevisstheten om det subjektive elementet var nytt i byarkeologien på 1990-tallet. I rapportene fra utgravningene henger det etter Thomassons mening fortsatt ofte noe igjen fra den prosessuelle arkeologien, og prøvingen av hypotesene og problemstillingene satt opp på forhånd og relasjonen med overgripende forhold i samfunnet blir ikke gjennomført i stor nok grad (s.70). Etter min mening er en av de viktigste grunnene til slike mangler at det fremgravde materialet ofte ikke viser seg å være representativt nok til å ha større utsagnsverdi enn den helt lokale. Og for hvem er det interessant?

Hva mener så Thomasson at det er viktig å forske på i middelalderbyene? For det første mener han at skillet mellom by og ikke-by må viskes ut. Urbanitet er her stikkordet. Han mener at tendensen går i retning av å spore urbanitet og forskjellige

typer urbanitet i byene (städene) og utenfor, og i å forstå konsekvensene av urbanitet. Thomasson nevner en rekke eksempler på utvidelse av forskningshorisontene, både når det gjelder tid og rom – f.eks. senmiddelalder og nyere tid og urbanitet utenfor det som er definert som by (stad). Og temaer som levestandard, aktører i samfunnet, forhold mellom materialitet og menneskene blir bl.a. nevnt.

Men Thomasson heller malurt i begeret. Han savner fortsatt at det skapes et arkeologisk kildemateriale i forhold til andre fag. Arkeologien må ikke være en svært dyr måte å komme frem til det vi allerede vet eller å finne gjenstander. En mulighet for forbedring ser han i å trekke inn det antikvariske bygningsmaterialet, særlig ikke-monumentale bygninger. Dette er et område hvor postprosessuelle teorier ikke systematisk er implementert (s.76). Avslutningsvis kommer Thomasson med noen nye utfordringer. Han trekker frem urbanitetsforskning med sosialt perspektiv og genusperspektiv samt det globale perspektivet som verd å prioritere som forskningstemaer. “Genom arkeologisk metod är det möjligt att skapa relationer och dialoger för alla oss som bor och brukar det urbana landskapet”, skriver han avslutningsvis. Det er en fin utfordring å trekke behov i dagens samfunn inn som faktor i arkeologiarbeidet, men å gjøre dette i praksis er ikke lett.

Katalin Schmidt Sabo trekker frem “ideal och verklighet bland arkeologer och bönder i Skåne”. Den arkeologiske interessen for landsbygden, bønder og for landsbyene i middelalderen skjøt særlig fart på 1980-tallet i Skåne, da landsbyene for alvor ble erkjent som beskyttet av fornminneloven, etter at nye registreringer hadde vist hvor meget som var bevart. Benz trekker frem følgende emner som det er blitt forsket på med basis i nytt empirisk arkeologisk materiale: Etablering av landsbyer, regionale variasjoner, lokale og regionale aktører, gårdenes bebyggelsesutvikling og romlige forandringer, landsbyenes materielle kultur, landsbystrukturer og til slutt emnet by (stad) og land. Av de viktigste resultatene som trekkes frem er det ofte rike funnmaterialet i landsbyene i Skånes sletteområder, bl.a. smykker og mynter som viser sider av landsbyboernes sosiale standard og kontakten med byene (städene).

Av nye emner og problemstillinger som det fortsatt ikke er forsket så meget på nevner Bentz: Genusrelasjoner i landsbyene, landsbyenes ikke-agrarer virksomheter, deres samfunnsrolle og, som et fjerde emne, konflikter og motsetninger i landsbyene. Dette er noen av de samme temaene som Thomasson trakk frem for byene (städene), men det er tydelig at arkeologisk forskning om landsbygden fortsatt har en del å gjøre før lignende kritiske røster blir trukket frem som for byene (städene). Dette kommer bl.a. frem ved understrekingen av viktigheten ved feltmetoder som undersøkelse av pløyejorden med metalldetektor.

Noen forhold skal avslutningsvis trekkes frem når det gjelder boken som helhet. For det første må det konstateres at det historisk arkeologiske miljøet ved Universitetet i Lund fremdeles er svært aktivt. For det andre er det tydelig at fokus er mindre skandinavisk og nordisk enn før, men mer med fokus på Skåne og nærliggende områder, som Halland og Sjælland og på verden. For det tredje understreker artiklene i boken hvor viktig det er for forskningen at feltarkeologien arbeider etter oppstilte faglige programmer og problemstillinger og at resultatene blir presentert på en måte som tar hensyn ikke bare til de arkeologiske kulturminnene selv, men også til deres rolle i samfunnet i dag.

Bibliografi

- Andrén, A. 1994. "Medeltidsarkeologi". *Nationalencyklopedin* 13. Bra böcker. Höganäs.
- . 1997. *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna*. Kulturhistoriskt bibliotek. Stockholm: Stehag.
- Christophersen, A. 2000. "Byen er død. Så hva gjør vi med historien?" *META* 2000 hefte 2, 3–15.
- Holmberg, R. 1977. *Den skånska Öresundskustens medeltid*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° Nr.11. Lunds universität. Bonn: Habelt.
- Mogren, M., Roslund, M., Sundnér, B. og Wienberg, J. (red.). *Triangulering. Historisk arkeologi vidgar fälten*. Lund Studies in Historical Archaeology 11. Lund.
- Nilsson, I.-M. 2009. *Mellan makten och himmelriket. Perspektiv på Hallands medeltida kyrkor*. Lund Studies in Historical Archaeology 12. Lund.

Petter B. Molaug, f. 1944, mag. art., seniorforsker ved NIKU, Norsk institutt for kulturminneforskning i Oslo. Arkeolog med vekt på middelalderen og nyere tid, spesielt byarkeologi og gjenstander. Utgiver av forskjellige bøker, bl.a. i serien "De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo" og i NIKUs strategiske forskningsprogram "Norske middelalderbyer". Forfatter av en rekke tidsskriftartikler, deler av bøker, arkeologiske rapporter etc. Tidligere leder av foreningen Collegium Medievale, nå medlem av tidsskriftredaksjonen.
